

Гриневич Людмила (Київ)

**Уповноважені партійці в умовах розгортання
надзвичайних заходів в аграрній сфері України узимку–навесні
1928 р.**

Діяльність уповноважених партійців в умовах розгортання сталінської "революції згори" до останнього часу спеціально не аналізувалась вітчизняною історіографією. Водночас ті чи інші важливі аспекти цієї теми порушували у своїх дослідженнях С. Кульчицький, Г. Капустян, У. Таніучи та ін.¹ Мета даної статті — висвітлити роль і значення інституту уповноважених партійців загалом і уповноваженого ЦК ВКП(б) В. Молотова зокрема в реалізації сталінської стратегії "штурму хлібозаготівельної фортеці", в умовах надзвичайних заходів в аграрній сфері узимку — навесні 1928 р.

Інститут уповноважених, які мали різний ступінь прав і обов'язків та представляли різні органи влади, протягом 1920-х рр. широко використовувався у практиці партійно-радянського будівництва. При уряді УСРР постійно діяли, наприклад, уповноважені загальносоюзних наркоматів. Порядок їх функціонування регламентувався спеціальними "Положеннями". Проте впроваджений з початком надзвичайних заходів в аграрній сфері інститут уповноважених партійців за своєю суттю скоріше нагадував більшовицькі ревкоми часів громадянської війни, що створювалися паралельно або на протигагу існуючій місцевій владі. Підпорядковані по вертикалі партійній верхівці, неформально наділені величезними правами, уповноважені де-факто підміняли собою органи радянської влади, якнайкраще підтверджуючи слушність думок, висловлених пізніше особистим секретарем Й. Сталіна Борисом Бажановим: "Офіційно у нас іще влада робітників і селян. Між тим, будь-якій дитині зрозуміло, що влада лише в руках партії, й навіть уже не у партії, а партійного апарату. В країні купа всіляких органів влади, котрі є насправді зовсім безвладними виконавцями і реєстраторами рішень партійних органів"².

Ухвала надіслати на місця уповноважених ЦК і РПО для контролю за проведенням у життя директив ЦК ВКП(б) у справі хлібозаготівель з наданням їм права скасовувати рішення партійних і радянських органів і видавати власні вказівки, обов'язкові для виконання місцевою владою, була прийнята політбюро ЦК ВКП(б) 24 грудня 1927 р.³ Того ж дня опитуванням членів політбюро був затверджений список уповноважених, які мали виїхати на місця. Зокрема, нарком торгівлі СРСР А. Мікоян мав виїхати до ЦЧО, М. Фрумкін — на Урал, А. Смирнов — до Сибіру, М. Угланов — на Поволжя, Н. Кубяк — до Татарії, М. Ейсмонт — на Північний Кавказ, С. Лобов — до Башкирії. Інспектувати "проблемну"

Україну — республіку, що відігравала принципово важливу роль у поставках хліба державі, проте у цей час виборювала право скоротити їх через недорід, було доручено секретареві ЦК ВКП(б) В'ячеславу Молотову⁴.

Виходець із родини приказчика, що мешкала у В'ятській губернії, В'ячеслав Скрябін у дитячі роки грав на скрипці і писав вірші, проте у 16 років захопився революційними ідеями, а в 21 став досвідченим революціонером, за плечима якого були і ув'язнення, і вислання. Кар'єру Молотова як професійного революціонера слід було вважати вдалою. В 1921 р. за пропозицією самого В. Леніна його призначили головою Секретаріату і кандидатом у члени політбюро ЦК ВКП(б). Однак в оточенні таких харизматичних постатей, як Троцький, Зінов'єв, Каменів, Молотов завжди виглядав "сірою конячкою". Глузуючи, Л. Троцький якось майже прямо обізвав його "бездушним партійним бюрократом, котрий кам'яною сідницею душить будь-який прояв вільної ініціативи і творчості трудящих мас"⁵. Між тим, неймовірну працьовитість Молотова, а головне — корисність його посади як секретаря оргбюро ЦК ВКП(б) оцінив Сталін. Не наділений яскравими талантами, працездатний бюрократ виявив неабияке усердя у підборі і розстановці на місцях лояльних сталінському угрупованню кадрів, і тим самим відіграв важливу роль у зміцненні позицій генсека. Після розгрому "троцькістсько-зінов'євського блоку" В. Молотов твердо посів місце політичного гравця "першого ешелону", залишаючись водночас alter-ego самого Сталіна.

У постанові політбюро ЦК ВКП(б) від 24 грудня уповноваженим пропонувалося виїхати на місця не пізніше 30 грудня. Молотов вирушив до УСРР уже 28 грудня 1927 р. і залишався там до 6 січня 1928 р. Дев'ять діб перебування його в УСРР виявились уповні достатніми для того, аби "порядно тряснути" не лише партійний, радянський і кооперативний апарати, але також сколихнути все селянство республіки. Вже 30 грудня у Харкові секретар ЦК ВКП(б) провів нараду з представниками основних хлібозаготівельних організацій. Він також взяв участь у спеціально скликаному засіданні політбюро ЦК КП(б)У. З Харкова Молотов виїхав на Мелітопольщину. В супроводі двох секретарів ЦК КП(б)У і голови Хлібопродукту Лобачова він побував у Мелітополі, на ст. Пришиб та у ряді сіл округи — в Цареводарівці, Приславі, Второ-Покровці. Далі сталінський посланець проїхався через Запоріжжя, Кривий Ріг, Кременчук і Полтаву, де, зовсім як у період громадянської війни, проїздом і прямо у вагоні мав півтора-двогодинні "серйозні розмови" з керівниками місцевого партійно-радянського апарату⁶.

Програма дій, що її озвучив в Україні секретар ЦК ВКП(б), ґрунтувалась на принципах надзвичайщини й у замаскованому вигляді пропонувала відродити продрозкладку. Не входячи у тонкощі того, що

коїлося на хлібному ринку республіки, не торкаючись проблем недороду й обстоюючи, як аксіоматичну, тезу про "значне економічне піднесення села за останні три врожайні роки", Молотов у категоричній формі запропонував українській владі негайно прийняти до безумовного виконання підвищений НКТ СРСР з 245 до 265 млн. пуд. річний план хлібозаготівель, створити "єдиний фронт державних заготівельників", поклавши край конкуренції між ними, забезпечити належні темп і обсяги вивезення хліба на ринки Росії, Середньої Азії, Закавказзя та на експорт, розгорнути серію фінансових заходів, включно із терміновим проведенням кампаній реалізації позики зміцнення сільського господарства та самообкладання, перебудувати роботу судових органів у напрямі посилення нещадних репресій проти "куркулів і спекулянтів", мобілізувати партійний апарат для проведення в життя директив ЦК, позбавляючись при цьому від слабосилих духом партійців.

Цікаво, що оголошена Молотовим 30 грудня на нараді хлібозаготівельників пропозиція "добровільно" розверстати додаткові 20 млн. пуд. хліба, попри диктаторські повноваження секретаря ЦК ВКП(б) і присутність голови РНК УСРР В. Чубаря, генерального секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича, наркома торгівлі УСРР М. Чернова була з готовністю підтримана лише союзним заготівельником — Хлібопродуктом. Натомість вона не викликала ентузіазму у представників республіканських організацій — "Укрхліб" та Вукоопспілки. Однак лише "експертних думок" представників Хлібопродукту виявилось уповні достатнім для того, щоб Молотов категорично висловився про "безумовну можливість" підвищення річного хлібозаготівельного плану для республіки. Боязкий опір української верховної влади у черговий раз підвищеному плану — мовляв, існують "альтернативні" рішення ЦК КП(б)У та Української економічної наради, іще немає офіційних вказівок від НКТ СРСР — був подоланий Молотовим після отримання телеграфом "потрібних" директив від відомства А. Мікояна, а також обіцянкою додатково виділити Україні, в разі повного виконання нею нового завдання, коштів за 5 млн. пудів зерна для закупівлі імпортих сільськогосподарських машин. Відтак, вже на засіданні політбюро ЦК КП(б)У 30 грудня новий річний хлібозаготівельний план для УСРР в обсязі 265 млн. пуд. був прийнятий "до безумовного виконання"⁷.

Методика "викручування рук" місцевій владі для досягнення формальної згоди прийняти збільшений хлібозаготівельний план з успіхом була продемонстрована Молотовим і під час його перебування на Мелітопольщині. Дізнавшись, що округа вже до 1 січня 1928 р. спромоглася виконати взятий на себе річний план у 14,1 млн. пуд. і що тепер вона категорично заперечує проти "спущеного" ЦК КП(б)У нового плану в обсязі 21 млн. пуд., секретар ЦК ВКП(б) оголосив обраховані

раніше хлібофуражний баланс і товарів лишки округи, "грубо применшеними". Після цього вдаючись до "значних наполягань", він усе ж примусив окружне керівництво погодитись на новий план, однак тепер уже в розмірі 23 млн. пуд., що і було затверджено ЦК КП(б)У.

Спротив під час наради хлібозаготівельників у Харкові, а також спостереження за роботою місцевого хлібозаготівельного апарату викликали роздратування Молотова кооперацією, зокрема "демократичним" (виборним) характером її керівних органів, насиченням її управлінських структур середняками, а подекуди й "куркульсько-заможними елементами". Водночас ненормальністю визнав він паралельне існування в Україні союзного Хлібопродукта та республіканського Укрхліба. Симпатії В. Молотова явно були на боці Хлібопродукта, тим більше, що його керівництво демонструвало повну лояльність і готовність до виконання будь-яких, навіть і фантастичних завдань. Молотов розкритикував патерналізм української влади по відношенню до Укрхліба, і зауважив панування недружньої атмосфери довкола Хлібопродукта. Зокрема, він обурився сплеском невдоволення з боку місцевих заготівельних і регулюючих органів, які готовність союзної організації додатково зібрати 5 млн. пуд. хліба оцінили як прояв авантюризму, здатний дезорганізувати хлібозаготівельний ринок. Усі ці обставини переконали інспектора в назрілій реорганізації державного хлібозаготівельного апарату, що мала б завершитись існуванням в Україні "єдиної загальносоюзної організації з участю і забезпеченням в ній інтересів місць".

Надзвичайно гарячою під час візиту Молотова була також тема виконання Україною вивізних нарядів. Незгоду українців рішенням союзного НКТ збільшити вивезення з України зерна замість борошна уповноважений ЦК ВКП(б) оцінив як неприпустимий прояв місництва. Водночас на Мелітопольщині в ході власного розслідування він за допомогою уповноваженого ЦК КП(б)У М. Демченка виявив запаси хліба на млинах, і тут же санкціонував "тиск" на їхнє керівництво для негайного вивезення хліба. Але такі дії наразилися на опір українських чиновників, наприклад завідувача хлібним відділом НКТ УСРР Сафроненка. Той поскаржився верховній українській владі та у союзний НКТ на уповноваженого ЦК Молотова за "дезорганізацію і наведення терору на місцевий заготівельний апарат". Врешті постраждав сам скаржник: уповноважений ЦК ВКП(б) передав "справу" на Сафроненка до ЦК КП(б)У, яка невдовзі винесла постанову з попередженням про можливе його виключення з партії при повторенні подібного ставлення до справи. Водночас 5 січня в Харкові на засіданні ЦК КП(б)У за участі Молотова після детального обговорення стану виконання вивізних нарядів було ухвалено надалі виконувати їх "повністю, без усяких затримок"⁸. Також і ЦК ВКП(б) своєю постановою від 8 січня на додаток до вказівки

українській стороні неухильно виконувати всі наряди на вивезення хліба запропонував протягом січня 1928 р. погасити геть усю заборгованість по нарядах, що накопичилась за жовтень, листопад і грудень 1927 р.⁹

Рішучу підтримку в Москві отримали й "українські ініціативи" Молотова, спрямовані на форсування й спрямування у "потрібне річище", а фактично в обхід існуючих законів, реалізацію облігацій селянської позики. Постанова ЦВК і РНК СРСР про випуск позики зміцнення сільського господарства з'явилася у Москві 30 грудня, проте вже 2 січня "енергійні місцеві працівники" повезли у райони Мелітопольщини виготовлені за санкцією уповноваженого ЦК ВКП(б) фальшиві облігації — так звані тимчасові квитанції. Спонтелечений таким небаченим дійством (усе-таки ішлося про фінансові документи!) заступник наркома фінансів УСРР С. Арсон спробував погрожувати санкціями завідувачу Мелітопольським окружним фінансовим відділом Кислицину, проте Молотов поспішив взяти на себе відповідальність за виписані квитанції, й дуже швидко "узаконив" їх через НКФ СРСР. Уже 3 січня наркомат фінансів УСРР був змушений надіслати усім окружним відділам для виконання телеграфне розпорядження Н. Брюханова — негайно розпочати поширення позики за тимчасовими свідоцтвами, не очікуючи надходження справжніх облігацій, а 4 січня НКФ УСРР спрямував в округи контрольні завдання по реалізації позики¹⁰.

Суттєві поправки українській владі під тиском Молотова довелося вносити й у встановлений раніше порядок самообкладання (практику ухвали селянами рішень про добровільне збирання коштів для задоволення тих чи інших назрілих проблем громади). З початком надзвичайних заходів більшовицька влада вирішила остаточно взяти під жорсткий контроль цю громадську ініціативу й перетворити її на додатковий податок, що його належало стягати у добровільно-примусовому порядку. Вже 31 грудня політбюро ЦК КП(б)У ухвалило прийняти до виконання визначений союзним законом принцип, за яким рішення про самообкладання належало приймати селянським зборам за наявності 50% виборців, а бажаний обсяг самообкладання фіксувати на рівні 35% від суми єдиного сільськогосподарського податку¹¹. Надвечір 2 січня ВУЦВК і РНК затвердили відповідне "Положення", яке вже уночі було передане телеграфом у всі округи. У свою чергу наркомат фінансів УСРР 3 січня надіслав телеграму своїм окружним фінвідділам з вказівкою негайно прийняти новий закон до виконання, далі усього за 48 годин НКФ опрацював і надіслав на місця інструкцію, яка чітко визначала порядок і строки стягнення самооподаткування¹².

Однак 5 січня, коли виконавська машина вже була запущена й починала набирати обертів, секретар ЦК КП(б)У А. Медведєв телеграмою

повідомив у Запоріжжя В. Чубарю та у Первомайськ Л. Кагановичу про нову ініціативу В. Молотова — негайно внести дві важливі правки у виданий закон: по-перше, підняти норму самообкладання з 35% до 40% від суми ЄСП, надавши право райвиконкомам збільшувати її до 50%; а окрвиконкомам — і понад 50%, по-друге, дозволити вважати законною ухвалу повторних селянських зборів за умови присутності на них лише третини виборців¹³. Мета пропозицій була цілком прозорою: ішлося про наміри суттєво збільшити надходження у казну, а також про превентивні заходи для "легітимного проходження" на селянських зборах нелегітимних рішень. Невідомо, як відреагував на цю телеграму Каганович, а ось Чубар, посилаючись на встановлений порядок проходження такого роду рішень насамперед через союзні органи, висловився проти внесення правок в український закон¹⁴. Та і цю перешкоду уповноважений ЦК ВКП(б) швидко подолав. 7 січня до окружних партійних комітетів була спрямована телеграма А. Медведева з чітким наказом керуватися у практичних діях молотовськими доповненнями. "В радянському порядку оформлюється. Формуйте реалізацію закону", — ішлося в телеграмі секретаря ЦК КП(б)У¹⁵. 9 січня "молотовські поправки" вже цілком офіційно затвердив український уряд¹⁶, а днем пізніше, 10 січня — ЦВК та РНК СРСР¹⁷.

На тлі формального ставлення до існуючих законів уповні логічними виглядали вимоги Молотова підкоригувати у контексті "пролетарсько-класових інтересів" роботу судів і прокуратури. Уповноважений ЦК не приховував свого невдоволення тим, що не відчув в українських судах "партійного духу". Він був також неабияк обурений тим, що працівники судових органів добре "пам'ятали" статті законів, які фактично захищали "куркулів і спекулянтів", натомість зовсім "не розуміли", що головне їх призначення — обстоювати інтереси радянської влади. Цю ідею Молотов невтомно проводив у всіх своїх виступах — і перед працівниками судових органів, і перед працівниками партійно-радянського апарату, і на зборах партійного активу. На зауваження окремих партійців, що пропаговані "революційні методи" роботи по суті ведуть до утвердження беззаконня і можуть бути сприйняті як відродження практик "воєнного комунізму", сталінський посланець радив згадати "у вищому ступені корисний" досвід чіткої й організованої роботи Наркомпроду часів громадянської війни та пропонував місцевій владі не зупинятись перед жорсткими репресіями проти "куркулів та спекулянтів", не боятися при цьому можливих перегинів, здатних зачепити й середняка. У даний момент, наполягав сталінський посланець, основним "перегином" є недостатній, в'ялий і нерішучий тиск на "куркульські елементи".

Проте найгучнішим адміністративним заходом Молотова в Україні, безперечно, стало зігнання усієї маси партійно-радянського чиновницького апарату з насиджених місць у кабінетах на село. За визнанням самого секретаря ЦК ВКП(б), ще до його від'їзду з України на хлібозаготівлі було спрямовано 7–8 тис. партійних чиновників на чолі майже з усіма керівними кадрами ЦК КП(б)У. Зокрема, голова РНК УСРР вирушив до Запорізької округи, генеральний секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович — до Первомайської, нарком земельних справ О. Шліхтер — до Полтавської, нарком освіти М. Скрипник — до Дніпропетровської і т. ін. Таке шалене переміщення партійних начальників з міст до села не залишилось непоміченим. 11 січня С. Єфремов записав у своєму щоденнику: "Увесь сановний Харків, бюрократичний і комуністичний, од Чубаря й Петровського до найменшого "відповідального" подався на села. Не на спочинок, а на важку працю — умовляти селян, щоб давали хліб"¹⁸.

Утім, опозиційно налаштований до влади науковець явно не був у контексті тонкощів партійного життя, уважаючи, що чиновники справді могли попрямувати на село умовляти селян здати хліб державі. Методи агітації і переконання, широко декларовані у пресі, від початку не мали нічого спільного із широко розгорнутими армією уповноважених силовими діями. Цілком очевидно, що заклики секретаря ЦК ВКП(б) В. Молотова, усні та не призначені для оприлюднення письмові директиви з Москви досягати виконання планів заготівлі хліба "будь за що", керуватися у діях "інтересами радянської влади", а не статтями законів, які "захищають" куркулів, не боятися "перегинів", виганяти з посад "м'якотілих партійців" тощо були сприйняті республіканським партійно-радянським керівництвом як прямі вказівки до дій, і, відповідно, як прямі вказівки до дій були донесені до керівників окружного й районного масштабів.

Характерним у цьому відношенні був, зокрема, січневий візит до Запорізької округи уповноваженого ЦК у справах хлібозаготівель В. Чубаря. Звітуючи про нього до ЦК КП(б)У, голова РНК УСРР переповідав почуті ним розмови державних і кооперативних заготівельників про нереальність і неможливість виконання збільшених хлібозаготівельних планів, писав про застереження місцевих партійних працівників стосовно неминучості формального порушення законів у разі проведення директив Центра, а також інформував про свої жорсткі вказівки місцевим керівникам повністю виконати всі призначені для округи плани, й підходити до інструкцій та формулювань існуючих законів "не механічно, а з дійсним революційним розумінням духу закону <...>, прагнути закон спрямувати проти куркулів, спекулянтів та інших ворогів радянської влади, що ховаються за буквою закону у своїй боротьбі проти радянської держави"¹⁹.

Напередодні від'їзду, 5 січня В. Молотов провів у Харкові нараду за участі членів політбюро і оргбюро ЦК КП(б)У, представників ряду наркоматів, під час якої були підведені попередні підсумки кампанії активізації хлібозаготівель і намічена конкретна програма подальших дій²⁰. Того ж дня на адресу секретарів окружних партійних комітетів та уповноважених по хлібозаготівлях було спрямовано таємний циркуляр за підписом секретаря ЦК КП(б)У А. Медведева, в якому містилась категорична вимога "у найближчі дні здійснити рішучий натиск" на село. Пять нагальних термінових завдань окреслювались цим циркуляром — це посилені хлібозаготівлі, кампанія самообкладання, поширення позики зміцнення сільського господарства, збирання боргів по сільськогосподарському податку і страхових виплатах, збільшення і стягнення пайових внесків у кооперацію. Відзвітувати Харкову про досягнуті позитивні результати місцям належало вже до 15 січня 1928 р.²¹

Не можна не звернути увагу на те, що дії уповноваженого ЦК ВКП(б) В. Молотова в Україні, визначені ним проблеми та завдання цілком і повністю збігалися із тими, що їх було викладено 5 січня у директиві ЦК ВКП(б) про хлібозаготівлі, підписаній особисто Й. Сталіним²². Вочевидь можна припустити, що і зміст цієї директиви, і її категоричний тон були прямою реакцією генсека на молотовські інтерпретації українських подій. У всякому разі, політбюро ЦК КП(б)У прийняло до безумовного виконання надіслану з Москви 6 січня сувору директиву Сталіна лише 7 січня²³. До цього часу усі без виключення викладені у сталінській директиві завдання реалізовувались в Україні з подання уповноваженого ЦК ВКП(б) В. Молотова.

9 січня в Москві політбюро ЦК ВКП(б) у черговий раз ухвалило спрямувати уповноважених ЦК на місця на посилення хлібозаготівель. Цього разу В. Молотову належало їхати на Урал, А. Мікоянові — на Північний Кавказ, Н. Кубяку — до Казахстану, Г. Орджонікідзе — до Сибіру²⁴. Перепочивши кілька днів у Москві, Молотов 11 січня вирушив на Урал і в Башкирію, де залишався до 19 січня, намагаючись упровадити в життя вже випробуваний в Україні "метод" хлібозаготівель. Нарешті з 15 січня і сам Й. Сталін попрямував "стимулювати хлібозаготівлі" до Сибіру. Так само як і Молотов в Україні, генсек грубо тиснув на місцеве партійно-радянське керівництво, домагаючись виконання накреслених у центрі хлібозаготівельних планів "будь за що", закликав до жорстокого покарання "куркулів" для створення "морального ефекту у масах середняків". До цього часу служителі "радянської Феміди" вже запропонували оригінальний "законний" спосіб покарання власників хліба, що не бажали його віддавати державі за низькими цінами, а також і вповні законно діючих на хлібному ринку приватних торговців. Ішлося про притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності за статтею 107 КК РСФРР (ст. 127 КК УСРР) як "спекулянтів" шляхом позбавлення їх волі на строк до одного року з конфіскацією майна. Так

само як і в Україні, в Сибіру окремі партійці вдалися до спроб перекопати уповноваженого ЦК ВКП(б) у згубності відродження практик доби воєнного комунізму. 18 січня, наприклад, голова правління Сибірського крайового сільськогосподарського банку С. Загуменний надіслав листа до самого Сталіна з критикою його дій. Судячи по сталінових позначках на полях дописа ("ми адміністративних методів не виключали", "ха-ха" і т.ін.) така критика партійця не лише була повністю поігнорована, але й дала привід генсекові добре посміятися²⁵.

Перша хвиля уповноважених партійців після від'їзду В. Молотова дещо спала, проте ненадовго. Вже 21 січня політбюро ЦК КП(б)У, зважаючи на млявий темп господарських кампаній, знову мобілізувало на хлібозаготівлі уповноважених ЦК. Цього разу до 41 округи належало виїхати 60 відповідальним працівникам, підібраним секретаріатом ЦК КП(б)У²⁶. Тижнем пізніше на місця полетіла також директивна вказівка Л. Кагановича про надсилку кожним з окружних партійних комітетів від 25 до 70 уповноважених партійців для роботи в райони, у низові кооперативні й хлібозаготівельні організації²⁷. 17 лютого політбюро підтримало пропозицію наркома торгівлі М. Чернова асигнувати на утримання відряджених на хлібозаготівлі уповноважених окружних партійних комітетів 200 тис. руб.²⁸

За інформацією ЦКК ВКП(б), протягом січня — березня 1928 р. у різних регіонах СРСР на село для посилення хлібозаготівель було відряджено 5 600 відповідальних працівників губерньського та окружного, 26 тис. — повітового, районного та волосного рівнів²⁹. Майже третину всіх цих уповноважених, судячи за документами, склали "мобілізовані" до українського села. У всякому разі, і В. Чубар у промові на об'єднаному пленумі ЦКК і ЦК КП(б)У 12–16 березня 1928 р., і Л. Каганович під час виступу на зборах харківського партійного активу 20 березня 1928 р. вказували на те, що в Україні для виконання директив центру "довелося перейти майже що на телеграфне керівництво" всіма кампаніями, і що на село, починаючи з січня 1928 р., було кинуте близько 10 тис. відповідальних працівників³⁰.

7 квітня у Москві на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) Г. Петровський м'яко покритикував широко розгорнуту протягом січня-березня 1928 р. практику підміни уповноваженими партійцями органів радянської влади — мовляв, остання кампанія "проводилася так, що ради і виконкоми були начебто трохи відтерті від роботи", натомість бажаним є, аби всі кампанії "від партії" проводились "через ради, виконкоми і позапартійні маси"³¹. Однак ця, по суті популістська, заява голови ВУЦВК зависла у повітрі. За умов перетворення надзвичайних заходів у систему практика регулярних наїздів уповноважених диктаторів різного рівня на місця перетворилась надалі у своєрідну норму повсякдення.

В березні 1928 р. політбюро ЦК КП(б)У щонайменше двічі розглядало питання про відрядження уповноважених ЦК на хлібозаготівлі

(9 і 25 березня)³². Наприкінці березня Україну за дорученням ЦК ВКП(б) знову відвідав В. Молотов, який проїхався Сталінською округою³³. Двічі політбюро ЦК КП(б)У поверталось до питання про надсилку уповноважених ЦК до округ і протягом квітня (19, 27 квітня). При цьому секретаріатові ЦК КП(б)У було доручено спеціально опрацювати "порядок мобілізації" уповноважених ЦК КП(б)У до округ, а уповноважених ОПК — до районів³⁴. 15 червня секретаріату ЦК КП(б)У також було запропоновано дещо розширити коло уповноважених, відрядивши до округ на два–три тижні 50–60 осіб з міського активу³⁵.

Як правило, уповноважені ЦК перебували в округах від кількох днів до кількох тижнів, наводячи жах на партійно-радянських чиновників окружного масштабу й викликаючи подив місцевого мешканців під час короткотермінових наскоків на село. У свою чергу, уповноважені партійці окружного рівня виступали грізними інспекторами районних органів влади, ну а ті вже мали можливість проявити себе на рівні сільських рад. Наскільки результативною виявилась така "інспекторська" діяльність партійних перевіряльників можна судити хоча б по тому, що до кінця червня 1928 р. в Україні загалом було розігнано 30% складу виконкомів, знято з посад близько 40% голів і секретарів сільрад. "Ми в цьому році буквально ліквідували радянську владу. Мало того, що ми паралізували всі області роботи радвлади — ми ліквідували її як орган влади, через який головним чином і в першу чергу повинні проводитись наші господарські заходи, у тому числі хлібозаготівлі... У нас уповноважені стали над владою", — підсумовував результати піврічної діяльності уповноважених партійців секретар ВУЦВК Власенко на червневому 1928 р. пленумі ЦК КП(б)У. Утім, доволі симптоматичною була й зафіксована стенограмою реакція на ці слова з боку деяких, присутніх у залі вельможних партійців: "Ну то й що? Викинули хлам — це плюс"³⁶.

Таким чином, уповноважені партійці в умовах надзвичайних заходів в аграрній сфері взимку–навесні 1928 р. фактично підмінили собою органи радянської влади. Інститут уповноважених партійців у цей період відіграв принципово важливу роль у розробці та реалізації сталінської стратегії "штурму хлібозаготівельної фортеці". Наголосимо також, що проведене дослідження дає підстави стверджувати, що метод ведення хлібозаготівель, широко розрекламований самим Й. Сталіним та "легітимізований" коротким курсом "Історії ВКП(б)" як "сталінський урало-сибірський", по справедливості мав би називатися "молотовським українським". Адже саме Україна стала першим полігоном для апробування сталінською верхівкою "нової-старої" аграрної політики — другої редакції воєнного комунізму.

¹ Таниучи У. Система уполномоченных — партия, советы и аграрная коммуна // Россия в XX веке. Историки спорят. — М., 1994; Капустян Г. Т. Дві "правди" або українське село в двадцять роки

двадцятого століття. — Кременчук, 2003. — 324 с.; Кульчицький С. В. Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид: мовою документів, очима свідків. — К.: Наш час, 2008. — 240 с. та ін.

² Бажанов Борис. Воспоминания бывшего секретаря Сталина. — Спб., 1992. (електронний ресурс). <http://stepanov01.narod.ru/library/bazan/chap01.htm>

³ Російський державний архів соціально-політичної історії (далі — РДАСПІ). — Ф. 17. — Оп. 3. — Спр. 666. — Арк. 10-12. Публ.: Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. 1927—1939. Том 1. Май 1927 — ноябрь 1929. — С. 112.

⁴ РДАСПІ. — Ф. 17. — Оп. 3. — Спр. 666. — Арк. 2-3. Публ.: Трагедия советской деревни. — Т. 1. — С. 114.

⁵ Бажанов Б. Вказана праця.

⁶ РДАСПІ. — Ф. 82. — Оп. 2. — Спр. 136. — Арк. 1-55. Публ.: Трагедия советской деревни. — Т. 1. — С. 172-186, 190-192.

⁷ Центральний державний архів громадянських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 122. — Арк. 80-81; Оп. 20. — Спр. 2771. — Арк. 86.

⁸ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 142. — Арк. 1-3.

⁹ РДАСПІ. — Ф. 17. — Оп. 3. — Спр. 668. — Арк. 7. Публ.: Трагедия советской деревни. — Т. 1. — С. 146.

¹⁰ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2756. — Арк. 9.

¹¹ Там само. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 122. — Арк. 82-83.

¹² Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. Відділ перший. — 1928. — № 1. — Ст. 1; ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2756. — Арк. 8.

¹³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2756. — Арк. 4.

¹⁴ Там само. — Арк. 3.

¹⁵ Там само. — Арк. 5.

¹⁶ Вісті ВУЦВК. — 1928. — 10 січня; Збірник узаконень та розпоряджень. Відділ перший. — 1928. — № 1. — Ст. 9.

¹⁷ Известия ЦИК Союза ССР. — 1928. — 11 января; Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. Отдел первый. — 1928. — № 3. — Ст. 29.

¹⁸ Єфремов С. О. Щоденники. 1923-1929 / О. С. Путро (упоряд.). — К., 1997. — С. 575-576.

¹⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2772. — Арк. 20-23.

²⁰ Там само. — Оп. 6. — Спр. 142. — Арк. 1-3.

²¹ Там само. — Оп. 20. — Спр. 2771. — Арк. 11-19.

²² РДАСПІ. — Ф. 17. — Оп. 3. — Спр. 667. — Арк. 10-12. Публ.: Трагедия советской деревни. — Т. 1. — С. 136-137.

²³ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2771. — Арк. 100-105.

²⁴ РДАСПІ. — Ф. 17. — Оп. 3. — Спр. 668. — Арк. 7. Публ.: Трагедия советской деревни. — Т. 1. — С. 146.

²⁵ ЦА ФСБ РФ. — Ф. 2. — Оп. 6. — Спр. 53. — Арк. 95-100. Публ.: Трагедия советской деревни. — Т. 1. — С. 154-156.

²⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 142. — Арк. 12-19.

²⁷ Там само. — Арк. 21-23; Оп. 20. — Спр. 2771. — Арк. 25.

²⁸ Там само. — Оп. 6. — Спр. 142. — Арк. 36-39.

²⁹ Там само. — Оп. 20. — Спр. 2770. — Арк. 3-21.

³⁰ Комуніст. — 1928. — 23, 28 березня.

³¹ Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928-1929. — Т. 1. — С. 131-134.

³² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 142. — Арк. 51.

³³ Комуніст. — 1928. — 22 березня.

³⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 142. — Арк. 89; Оп. 20. — Спр. 2771. — Арк. 61.

³⁵ Там само. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 143. — Арк. 11.

³⁶ Там само. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 288. — Арк. 119.